

KEES BRUIN

EEN HOOG GELEERDE EGEL

HERINNERINGEN AAN JOOP GOUDSBLOM

Een hooggeleerde egel

Een hooggeleerde egel

Herinneringen aan Joop Goudsblom

KEES BRUIN

Hilversum
Verloren
2026

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door financiële steun van
de Koninklijke Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen,
de Stichting Constantijn van Nispenfonds en de
Norbert Elias Foundation.

Afbeelding op het omslag: Marianne Barmentloo.

© 2026 Kees Bruin
Uitgeverij Verloren bv
Torenlaan 25
1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

ISBN 9789464552577

Omslagontwerp: Bruggn design/Armando van Bruggen, Purmerend
Opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum

This publication has been produced in accordance with the EU Deforestation Regulation (EUDR).
No part of this publication may be reproduced in any form, including use for text and datamining and scraping, without written permission from the publisher.

Inhoud

Voorwoord – *Christien Brinkgreve* 7

1 Aantrekkingskracht 10
2 Een groot feest 15
3 Tassen dragen 21
4 Den Hollander 25
5 Doceren en assisteren 33
6 Verlegenheid en ander ongemak 39
7 Niet in het strijdgewoel 45
8 Thuis in de J.J. Viottastraat 51
9 Buurman Elias 57
10 U kunt het 63
11 Hora est 67
12 Vrienden 77
13 Corresponderen met Renate 85
14 Op een hoog koord 93
15 Maria 103
16 Aanvallen 111
17 Een probleem tussen buren 123
18 Vuur! 129
19 Man alleen 137
20 Figuren op de muur 145
21 Eerbetoon 153
22 Achteraf 157

Noten 161

Dankwoord 170
Bronnen 172

Het was nacht, hij sliep in een huis dat
hij niet kende. Hij was wakker geworden
en wilde naar de wc maar waar was die?
Het was stikdonker, hij kon niets zien.
Waar zat het lichtknopje? Waar was de deur?
Hij riep om hulp, niemand hoorde hem.
Waar was het licht?
Een oude man, gedesoriënteerd.
Hij was het zelf, Joop Goudsblom,
en hij vertelde dit bij een etentje in 2017.

–

Voorwoord

Het gebeurt vaker: iemand die tijdens zijn leven een grote waardering genoot, en niet van de eersten de besten, die generaties studenten heeft opgeleid die hem als hun leermeester beschouwen, die geacht en gevreesd werd om zijn scherpzinnigheid en eruditie, en die toch verbazend snel in de vergetelheid is geraakt. Terwijl oudere generaties nog herinneringen aan hem ophalen over wat hij toen deed en zei, en hoeveel ze van hem geleerd hebben, daar kijken jongere generaties wat vaag, nooit van hem gehoord, wie was hij en waarom moeten we dat weten?

Dit boek van Kees Bruin, die hem goed gekend heeft, die student en assistent van hem was, die bij hem promoveerde en op zijn poes paste als hij van huis was, geeft een mooi en subtiel beeld van deze raadselachtige man en maakt duidelijk wat zijn betekenis was. Het is een relationeel portret: het gaat over hun relatie, de eerste kennismaking, wat hij opriep, hoe hun samenwerking gestalte kreeg gedurende de jaren. Het gaat over bewondering en ongemak, over opgetild worden in een intellectuele wereld, een kring van schrijvers en denkers, over distantie en betrokkenheid, over vriendschap en loyaliteit. Ook de banden die Goudsblom met anderen onderhield, krijgen een plaats in het verhaal: de auteur voerde gesprekken met een reeks van vrienden, collega's en promovendi over hun relatie met deze bijzondere man.

Naast de eigen herinneringen en deze gesprekken is het boek gebaseerd op schriftelijke bronnen, zoals de correspondentie met Renate Rubinstein. Hier krijgen we zicht op zijn onzekerheden, haar scherpe geest, zijn werk in aanbouw, hun wederzijdse loyaliteit. Die ook verblindend kon werken, zoals in het geval van Weinreb. Goudsblom bleef – tegen beter weten in, want hij had beter kunnen weten, gezien de kritische onderzoeksrapporten over het gedrag van deze man in oorlogstijd – Renate's geloof in Weinreb verdedigen. Het is een mooi voorbeeld van de kracht van emoties, hoe sturend die werken en zorgvuldige bevindingen omverblazen. De sociologische distantie die hij in zijn werk predikte was hier ver te zoeken, de balans was naar emotionele betrokkenheid doorgeslagen.

Het interessantst vind ik, terugblikkend op de man die ook mijn promotor was, de spanningen in hemzelf en in zijn werk, en het zoeken naar evenwicht tussen verschillende eisen en idealen. De spanningsverhouding tussen distantie en betrokkenheid noemde ik al, maar ook die tussen de criteria die hij formuleerde waarin sociologie zich zou onderscheiden van journalistiek: precisie, systematiek, reikwijdte en relevantie. Ook deze kunnen op gespannen voet met elkaar staan, zoals tussen precisie en reikwijdte.

Als ik zijn eigen oeuvre met deze criteria beoordeel, zie ik dat precisie hoog scoorde in zijn denken en taal, maar dat gaandeweg reikwijdte terrein won. Hij kon last hebben van zijn eigen hang naar precisie, zoals blijkt uit zijn brieven aan Renate Rubinstein; deze kon beklemmend werken voor hemzelf en anderen. Was zijn blik op langetermijnprocessen, zoals in zijn studie naar vuurbeheersing als motor in het eeuwen omspannende beschavingsproces, voor hem een bevrijding uit zijn precisiedwang? *Vuur en beschaving* scoort hoog op reikwijdte, evenals zijn geschriften over mensheidsgeschiedenis, maar boette zijn werk hiermee niet ook aan relevantie in? Was het aanvankelijk voor hem de taak van de sociologie om zich bezig te houden met de problemen van het samenleven, die missie leek in zijn latere werk naar de achtergrond te verdwijnen: het werd ijler. Zijn waarschuwingen tegen de bijziendheid van het oog op het hier en nu zijn terecht, maar in zijn verziende blik, op grote afstand van plaats en tijd, was de balans doorgeslagen naar reikwijdte - ook al bleven zijn zorgen om klimaat en milieu in zijn latere werk niet onbesproken. Is dit de reden waarom hij zo snel is weggezakt uit het intellectuele geheugen?

En toch is zijn invloed op mij en anderen verreikend en blijvend geweest. En dan denk ik vooral aan zijn fundamentele sociologische vragen: wie is de baas over wie, de vraag naar de machtsverhoudingen; wie heeft wat, de vraag naar bezitsverhoudingen; wie doet wat, de vraag naar de taakverdeling; wie hoort bij wie, de vraag naar solidariteit; en als laatste wie is wie, de vraag naar identiteit. Bedrieglijk eenvoudige vragen die in veel gevallen de kern van de zaak raken. Na dit basale ontginningswerk kan de uitwerking beginnen: waar ontlenen bijvoorbeeld mensen hun identiteit aan en hoe verschuift dat? Een uiterst relevante vraag in de huidige tijd. En hoe hangt dat samen met de verschuivingen in machtsverhoudingen? Wie heeft de definitiemacht om te bepalen wie wat toebehoort en wiens stem gehoord wordt? Macht blijft het centrale begrip, verschuivingen in bovengenoemde basale ordeningen hangen samen met veranderingen in machtsverhoudingen. Dat is het zoekschema waarmee je aan de gang kan. Aan de hand van deze fundamentele

vragen betreed ik goed toegerust nieuwe gebieden en begin ik deze te ontginnen. Met die combinatie van distantie en betrokkenheid. Altijd de procesblik. Altijd mensen in meervoud: mensen zijn geen autonome wezens maar afhankelijk en aanhankelijk. De taal lijkt bijna simpel, de inzichten zijn verreikend, en werken corrigerend op visies van mensen als autonome individuen met keuzevrijheid. In deze handzame sociologische gereedschapskist ligt voor mij de blijvende waarde van het werk van deze moeilijk kenbare eminente geleerde.

Door dit mooie zorgvuldige portret van Kees Bruin heb ik de man die ik lang heb meegemaakt beter leren kennen, met zicht op de context van de tijd en het universitaire klimaat van die periode. Op de sociale kringen waarin hij zich bewoog. Je komt al lezend hem nabij, de afstand verdwijnt. Wat blijft is zijn helderheid van taal en denken, en zijn sociologische gereedschapskist.

Christien Brinkgreve

1 Aantrekkingskracht

Hij was ooit een veelbelovende student, die in Propria Cures excelleerde met allerhande artikelen, gedichten en aforismen. In 1960 promoveerde hij cum laude op een spraakmakend proefschrift over nihilisme, in 1968 werd hij hoogleraar sociologie en moest hij dealen met opstandige studenten. Terwijl hij zich onthield van politieke stellingnames, ontwikkelde hij zich tot een vooraanstaande geleerde en werd hij zelfs een soort cultfiguur voor fijnproevers. Zelf kende ik hem vanaf de jaren zeventig, eerst als student en als kandidaat-assistent, in de jaren tachtig als promovendus en daarna zag ik hem bij speciale gelegenheden, academische bijeenkomsten, jubilea, kraamvisites. Aan het eind van zijn leven werd het contact weer wat inniger, hij woonde niet ver van ons vandaan en kwam soms bij ons thuis eten. Hij was dan behoorlijk spraakzaam en vertelde verhalen over zijn jeugd. Achteraf realiseerden we ons dat dit oefeningen waren voor zijn memoires waarvan hij het eerste deel in 2016 publiceerde, het tweede deel is er niet meer van gekomen. In wat volgt beschrijf ik Joop Goudsblom zoals ik hem in zijn latere jaren meemaakte. Het is geen biografie, maar een schets op basis van gesprekken met mensen die hem gekend hebben, schriftelijke bronnen en eigen herinneringen.

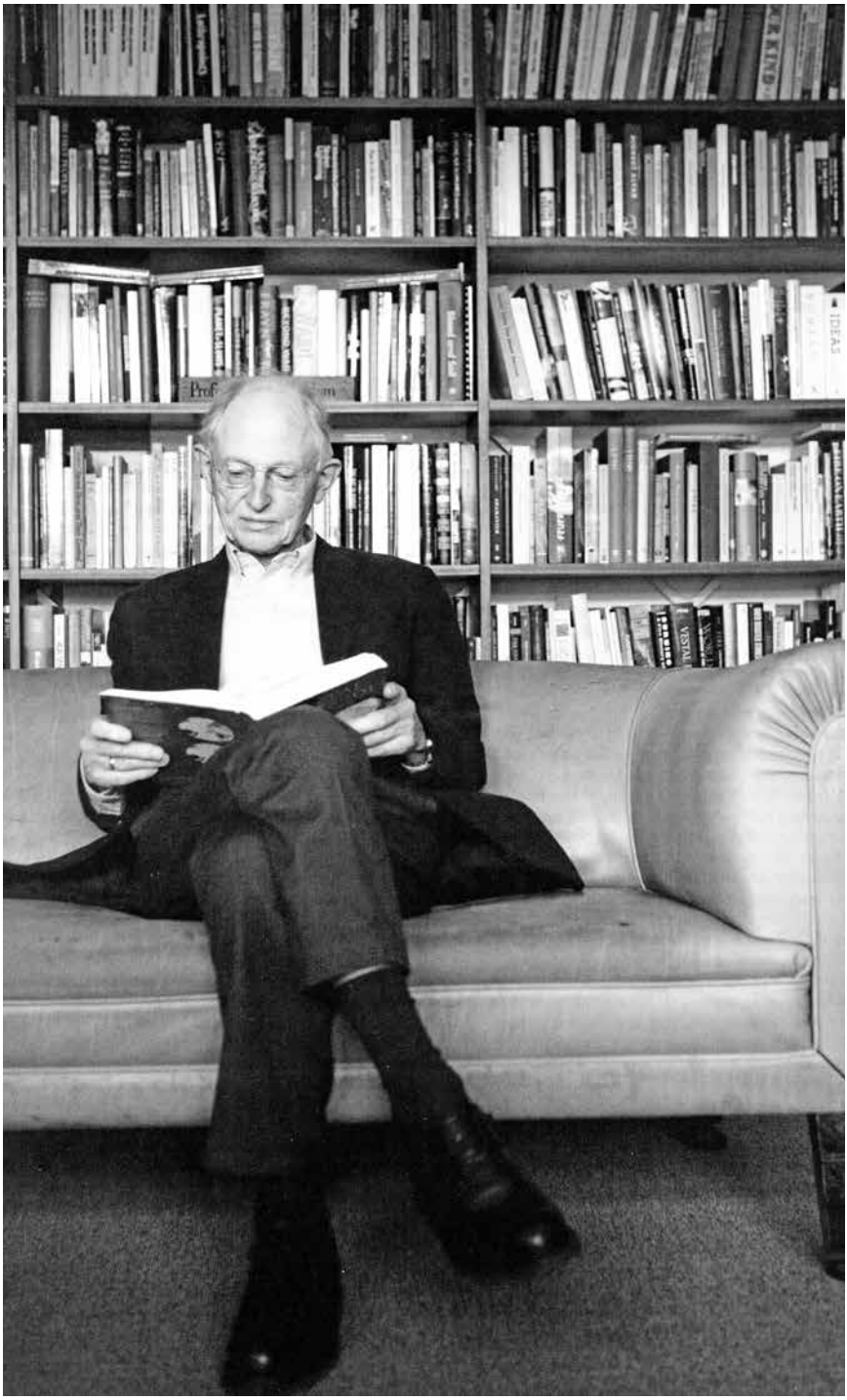
In april 2018 fietsten Nico Wilterdink en ik zoals iedere donderdag naar het Amstelpark om te gaan tennissen toen hij een wonderlijke uitspraak deed: 'Joop denkt aan jou.' Hij was als bevriende oud-collega op bezoek geweest bij Goudsblom en de confrontatie met diens toestand was pijnlijk geweest. Ze hadden het gehad over het tweede deel van Joops memoires, waar hij al tijden mee bezig was en wat maar niet wilde vlotten. Ze bespraken manieren om dat project toch tot een goed einde te brengen. De oplossing die het meeste perspectief leek te bieden, was het aantrekken van een vertrouwde persoon om zijn herinneringen aan te dicteren. Hijzelf kwam toen met twee namen en één was de mijne. Ik was stomverbaasd, voelde me vereerd, maar zag meer bezwaren dan pluspunten en hield de boot af. Er werd niet meer op te-

ruggekomen. Goudsblom was ziek, zijn fysieke situatie verslechterde en toen hij in 2020 stierf was het tweede deel, waarin hij zijn leven na de benoeming tot hoogleraar zou beschrijven, niet verder gekomen dan een paar aanzetten. De verwachtingen die door het succesvolle eerste deel waren gewekt werden niet ingelost.

Dit boek voorziet tot op zekere hoogte in dit gemis. Het begint waar hij is opgehouden in zijn memoires en behelst persoonlijke verhalen uit zijn directe omgeving, waaronder die van mezelf. Ik beschrijf facetten van Goudsbloms leven vanaf zijn benoeming tot hoogleraar, met een nadruk op zijn werk, zijn rol als docent en auteur. Uiteraard bevat het boek informatie over zijn privéleven, over hoe hij zijn rollen vervulde als vader, echtgenoot en vriend. Graag was ik op dit vlak uitvoeriger geweest, maar er waren hindernissen. Zo bleek persoonlijk archiefmateriaal, ondergebracht in het Amsterdamse Stadsarchief, niet toegankelijk en vonden zijn kinderen het om verschillende redenen moeilijk om hun medewerking te verlenen.[1] Daar staat tegenover dat ruim vijftig personen uit zijn kring – zie de lijst met hun namen achterin het boek – bereid waren hun herinneringen aan Goudsblom en soms ook schriftelijk materiaal te delen.

Wat bewoog me om hieraan te beginnen? Daarvoor waren verschillende redenen. Ten eerste Goudsblom zelf. Een intrigerende figuur die ooit als jonge schrijver grote verwachtingen had gewekt, vervolgens koos voor de wetenschap maar zonder zijn literaire ambities op te geven. Een man met een obsessie voor taal, het juiste woord, die zeker zo groot was als die voor het werk van Norbert Elias. Iemand die socioloog werd en altijd op afstand bleef, ook van dat vak. Een twijfelaar die vriendelijk en verlegen leek maar heel goed wist wat hij wilde en onverzettelijk kon zijn. Ten tweede: ik had hem zelf meegemaakt vanaf de jaren zeventig, toen hij zijn poes Siep langs kwam brengen vanwege de muizenplaag die ik toen had. Ik kende aardig wat mensen uit zijn wereld, wist dat er wel wat biografische gegevens voorhanden waren, werd aangespoord herinneringen aan hem ('je weet nog zoveel') op papier te zetten, terwijl ik ten derde het idee had dat hijzelf hiertegen geen bezwaar gehad zou hebben. Al is dit laatste niet helemaal zeker: hij wilde me in zijn laatste jaren kennelijk wel opnieuw als assistent bij zich hebben, maar heeft me nooit aangewezen als biograaf.

Het werd een traject van zo'n anderhalf jaar waarin ik na ordening van mijn eigen materiaal (vooral dagboeken) de nodige informatie haalde uit boeken, vakbladen, literaire tijdschriften en kranten, en daarnaast veel opstak van de gevoerde gesprekken en brief- en mailwisselingen.

Goudsblom in zijn werkkamer thuis (foto Jantien Oving).

In wat volgt, komen verschillende vragen aan de orde. Hoe hield Goudsblom zich staande in die roerige tijden? In hoeverre bleef hij naast wetenschapper ook schrijver? Hoe gedroeg hij zich *front stage* en *backstage*? Welk leven leidde hij buiten de universiteit: met vrouw en kinderen, verdere familie, zijn vrienden uit literair-artistieke kringen? Hoe wezenlijk waren die relaties voor hem en hoe wordt nu, na zijn overlijden in 2020, over zijn nalatenschap gedacht? En misschien de belangrijkste vraag: waarin school de aantrekkingskracht van deze man?

Nog een toelichting op de aforismen die tussen de afzonderlijke hoofdstukken zijn opgenomen: die zijn afkomstig zijn uit Goudsbloms verzamelbundel *Reserves* uit 1999. Ze geven een illustratie van zijn denktrant en formuleerkunde.

Wat gebeurd is is niet voorbij.

—

Reserves, 95.

2 Een groot feest

'Het is voor mij een heel bijzonder evenement geweest, dat mijn stoutste verwachtingen heeft overtroffen.' Zo begon Johan Goudsblom (roepnaam Joop),[1] oud-hoogleraar sociologie, auteur van boeken over nihilisme, vuurbeheersing en wereldgeschiedenis, een mailtje dat hij stuurde aan de mensen die aanwezig waren geweest bij het diner ter gelegenheid van zijn tachtigste verjaardag. Het was een groep van ruim twintig mensen, bijna allemaal bij hem gepromoveerd, die hem dit feestmaal aanbood. De lokatie was op stand: het Pulitzer Hotel aan de Amsterdamse Herengracht. Een prettige ruimte, met een zwart-witte marmeren tegelvloer, een reusachtig quasi-zeventiende-eeuws schuttersportret aan de wand, goed eten en keurige bediening. De bijeenkomst riep herinneringen op aan vijftien jaar geleden toen Goudsblom met pensioen ging en samen met zijn echtgenote Maria in de Tijgerzaal van Artis een groot diner gaf ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam. Toen nodigden zij naast collega's en vrienden ook alle bij hem gepromoveerden uit. De laatsten werden speciaal door Maria genoemd toen zij even het woord nam. Joop en zij wilden graag wat terug doen voor al die keren dat zij bij een promotie-diner van een leerling hadden aangezeten.

Maria Goudsblom was nu, in 2012, in het Pulitzer de grote afwezige, ze was inmiddels gestorven. Van de groep gepromoveerden die indertijd in de Tijgerzaal aanwezig was, was het merendeel opnieuw van de partij, aangevuld met een paar nieuwe doctoren. Ook het placement vertoonde overeenkomsten. In 1987 zaten Christien Brinkgreve en Giselinde Kuipers naast Goudsblom, nu had hij deze dames opnieuw naast zich – tot het changement. Nico Wilterdink en ik waren de organisatoren van dit gebeuren en het leek ons beter als er halverwege de avond van plaats gewisseld werd. Mensen zelf een plaats laten uitzoeken: de klassieke ingreep om een gezelschap in beweging te houden en onderlinge banden aan te halen. De gemiddelde leeftijd van het gezelschap lag rond de vijftig, mannen en vrouwen van wie er verschillende zelf hoogleraar waren of spoedig zouden worden.[2] Gestudeerde men-

Hij vond zichzelf lijken op een egel, een vriendelijk dier met stekels, Joop Goudsblom, de schrijver, dichter, wetenschapper (1932-2020) die vanaf zijn studentenjaren gezien werd als een groot talent, iemand die het nog ver zou gaan schoppen in de wereld van kennis en cultuur.

Hij werd hoogleraar in de sociologie, een vak waar hij aanvankelijk niets in zag maar waarvan hij een vurig pleitbezorger werd. Zijn werk trok de aandacht in binnen- en buitenland. Hij leidde generaties van studenten op, propageerde het werk van Norbert Elias, pionierde op het gebied van ***big history***, terwijl de taal, het juiste woord, bij alles wat hij deed altijd van doorslaggevend belang was.

Dit boek gaat over zijn werk en leven vanaf zijn benoeming tot hoogleraar. Aan de hand van eigen herinneringen en die van veel anderen beschrijft de auteur de invloed en fascinatie die van deze man uitging. De lezer krijgt een beeld van zijn ontwikkeling als geleerde, de mensen die daarbij een belangrijke rol speelden, zijn vriendschappen, zoals met Renate Rubinstein en Judith Herzberg, zijn optreden als leermeester en ook achter de schermen, in de huiselijke sfeer. Zo is het boek een aanvulling op Goudsbloms memoires die hij aan het eind van zijn leven schreef en die stoppen in het roerige jaar 1968 toen hij hooggeleerd werd.

Kees Bruin is historisch socioloog, was assistent van Goudsblom en promoveerde bij hem in 1989. Hij was jarenlang verbonden aan de Algemene Rekenkamer. Hij publiceerde onder meer over adel en patriciaat in Nederland. Zijn laatste boek *Wilhelmina in de tram* (2024) verscheen ook bij uitgeverij Verloren.

9 789464 552577